

УДК 282(477.7)»1920/1930»(045)

В. П. Ганзуленко,
здобувач кафедри історії України
Запорізький національний університет

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ДЕРЖАВНОГО АТЕЇЗМУ (КІНЕЦЬ 20-Х – 30-ТІ РР. ХХ СТ.)

Автором статті досліджено проблему функціонування Римо-католицької церкви на Півдні України наприкінці 20-х – у 30-ті рр. ХХ ст. Автор визначає особливості ставлення державних структур до церкви, аналізує форми та методи впливу держави на церковне життя католиків Південної України.

Ключові слова: Римо-католицька церква, релігія, політика, Південь України.

РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В ЭПОХУ ГОСУДАРСТВЕННОГО АТЕИЗМА (КОНЕЦ 20-Х – 30-Е ГГ. ХХ В.)

Автором статьи исследована проблема функционирования Римско-католической церкви на Юге Украины в конце 20-х – 30-е гг. ХХ в. Автор определяет особенности отношения государственных структур к церкви, анализирует формы и методы воздействия государства на церковную жизнь католиков Южной Украины.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, религия, политика, Юг Украины.

ROMAN-CATHOLIC CHURCH IN THE SOUTH UKRAINE IN EPOCH OF STATE ATHEISM (END OF 20S – 30S OF THE XX CENTURY)

The author of article investigated a problem of functioning of Roman-Catholic church in the South of Ukraine at the end of 20s – 30s of the XX century. The author determines the peculiarities of attitude of state structures toward a church, analyses the forms and methods of state's influence on Catholics' church life of the South Ukraine.

Keywords: Roman-Catholic Church, religion, policy, the South of Ukraine

Одним із ключових питань сучасної історичної науки залишається проблема функціонування релігійних течій та церков в умовах радянської тоталітарної системи, зокрема у 20–30-х рр. ХХ ст. Чимала кількість наукових досліджень присвячені історії діяльності Римо-католицької церкви (РКЦ). Як вітчизняними, так і закордонними науковцями ретельно вивчалися питання становлення та поширення римо-католицизму в Україні, аналізувалися взаємовідносини РКЦ та державних структур, досліджувалася репресивна політика радянської влади щодо католицького духовенства та віруючих [3; 6; 8; 9].

Однак малодослідженою залишається проблема діяльності Римо-католицької церкви у 1920 – 1930-х рр. на території Південної України – регіону з характерними етноконфесійними особливостями. Мета даної статті – дослідити становище Римо-католицької церкви на Півдні України за часів утвердження державного атеїзму, з'ясувати методи деструктивного впливу радянської влади на церковне середовище.

Кінець 20-х рр. ХХ ст. ознаменувався остаточним згортанням ліберальних реформ в СРСР. В країні здійснювалася індустріалізація та впроваджувався перехід до колгоспного ладу. Зазначені суспільно-політичні перетворення відбувалися в умовах тотального ідеологічного контролю держави над свідомістю людей. Радянська влада прагнула за будь-якої ціни позбавити релігію, свого головного ідеологічного опонента, впливу на суспільство.

Перші прояви посилення державно-політичного тиску проти церкви стали наявними в 1927 – 1928 рр. В умовах розгортання політики колективізації в державі розпочалась кампанія проти духовних осіб незалежно від їх конфесійної належності, оскільки саме духовенство за твердженням радянської влади було ініціатором виступів проти колгоспного ладу. Саме тому переслідування священників та найбільш активних діячів сільських релігійних громад стають типовим явищем в цей час. Головною діючою силою в боротьбі з церквою виступала антирелігійна пропаганда. На шпальтах газет насаджувався негативний образ священника – експлуататора і контрреволюціонера.

Зауважимо, що порівняно з представниками інших конфесій, боротьба радянської влади проти Римо-католицької церкви носила більш виважений та аргументований характер. Реалізація антирелігійної політики радянської влади відносно Римо-католицької церкви значною мірою залежала від міжнародних інтересів СРСР та стану дипломатичних стосунків з Ватиканом, а також з сусідніми Німеччиною та Польщею, етнічні представники яких становили переважну більшість духовенства та пастви РКЦ на підрадянських територіях. Так, якщо

на свавільне закриття місцевими органами влади православних храмів та монастирів, молитовних будинків, синагог держава не звертала уваги, то стосовно РКЦ до початку 30-х рр. діяла негласна заборона на «несанкціоноване» закриття костелів.

Місцеві парторганізації мали керуватися спеціальною інструкцією ЦК КП(б)У від 22 червня 1923 р. щодо проведення антирелігійної пропаганди серед нацменшостей, в якій зазначалося, що «антирелігійну пропаганду ... необхідно проводити обережно, особливо щодо закриття костелів, що може бути витлумачено як національне переслідування» [8, с. 389]. На Півдні України наочним прикладом подібного імунітету Римо-католицької церкви можуть слугувати події навколо закриття костелу в м. Єнакієвому (Риковому). Зокрема, в 1927 р. Артемівський окрвиконком просив дозволу НКВС УСРР закрити єнакіївський костел через неспроможність римо-католицької громади провести ремонт означеного храму. У грудні 1927 р. настоятель єнакіївського римо-католицького храму Фердинанд Пфлуг звернувся до Генерального консульства Німеччини в Харкові з проханням допомогти парафіянам відстояти костел, який місцеві органи радянської влади прагнули закрити. Завдяки наполегливому втручання цього дипломатичного представництва НКВС УСРР змушений був залишити храм, хоч і не на нетривалий час, у розпорядженні релігійної громади. Так у відповіді до Артемівського окрвиконкому зазначалося, що НКВС УСРР «... не вважає за можливе погодитися з Вашим висновком і санкціонувати закриття зазначеного костелу. ... НКВС звертає Вашу увагу, що до таких питань, як закриття костелів, треба ставитися особливо уважно й обережно...» [13, арк. 8]. У наступних 1928 – 1929 рр. Артемівський окрвиконком знов декілька разів вимагав закрити костел на вимогу єнакіївського осередку войовничих безбожників. Однак, кожного разу відповіді НКВС УСРР були негативними [12, арк. 236–237].

Подібна ситуація склалася й у Запоріжжі. Зокрема, запорізькі профспілкові та молодіжні організації неодноразово впродовж другої половини 20-х рр. зверталися до Запорізького окрвиконкому та НКВС УСРР з клопотанням про передачу костелу для «потреб трудящих». Остаточно ж долю костелу було вирішено наприкінці 1930 р. [2, арк. 14]. В цілому за санкцією ВУЦВК на Півдні України впродовж 1929 р. було закрито 2 римо-католицькі храми – у м. Кам'янському що на Дніпропетровщині та с. Дмитрівському Сталінської округи [8, с. 390]. Так дозвіл на закриття храму в Кам'янському був отриманий 12 грудня 1929 р. Спочатку за вимогою молодіжної партійної організації споруду костелу було перетворено на клуб, а згодом в другій половині

30-х рр. в приміщенні храму розташовувався збірний пункт військкомату [5].

В межах всієї України протягом 1929 р. було закрито 6 костелів [8, с. 390]. Порівнюючи масштаби ліквідації церков, зазначимо, що впродовж того ж року в Україні було закрито 136 православних храмів [3, с. 181]. Таким чином, можемо констатувати, що наприкінці 20-х рр. на Півдні України закриття католицьких храмів носило порівняно з іншими конфесіями, особливо православ'ям, поодинокий характер. Водночас тенденція щодо зменшення числа костелів стала наявним свідченням подальших планів радянської влади щодо долі Католицької церкви.

Починаючи з 1930 р. владою остаточно було взято курс на цілковиту ліквідацію РКЦ, а отже, вона перестала стримувати свавільне закриття костелів місцевими парторганізаціями. В 1930 р. було закрито вище згаданий костел у Запоріжжі; перетворено на спортивну залу храм у Ізмаїлі на Одещині; зруйновано каплицю в Макіївці на Донеччині [2; 5]. За «клопотанням трудящих» протягом 1931 р. були закриті храми в с. Олександрівка в Криму, с. Чехоград Мелітопольської округи [8, с. 395]. Храмові будівлі перетворювались під культпросвітні потреби. На початку 30-х рр. був закритий, а згодом прилаштований під дитячий садок костел у Бердянську.

Нагальним прикладом зміни ставлення влади до питання закриття римо-католицьких костелів може слугувати ситуація із костелом у м. Кременчуці. Місцева адміністрація у 1931 р. закрила храм за нібито проханням самих вірян, однак офіційну санкцію на його закриття було отримано лише через рік. Того ж 1931 р. католицький храм у м. Кривому Розі «за бажанням віруючих» було перетворено на фізіотерапевтичну клініку [8, с. 398]. За «клопотанням трудящих» у 1931 р. було закрито та перетворено на будівлю держкінопрокату костел у м. Херсоні. Римо-католики херсонської парафії неодноразово зверталися до місцевої влади з проханням повернути храм громаді. Проте, звернення громади так і залишалися без розгляду. У 1932 р. було закрито, а через 4 роки у 1936 р. підірвано одну з найбільших римо-католицьких святинь Одеси – храм в ім'я Святого Климентія [5].

Поступово втрачали «негласний імунітет» і німецькі католицькі храми, каплиці та кірхи, від закриття яких тривалий час утримувались з огляду на особливі дипломатичні стосунки з Німеччиною. Так у 1931 р. були закриті перші дві німецькі кірхи – в селах Новокраснівка та Мар'янівка Люксембурзького району Маріупольської округи [8, с. 398]. Разом з тим, зауважимо, що переважна більшість католиць-

ких громад з етнічним німецьким складом (на відміну від польських, чеських, литовських громад) користувалася певним імунітетом майже до початку 1933 р. Але через погіршення стосунків із Німеччиною після приходу до влади А. Гітлера, останні гальма у розгортанні анти-костельної кампанії було усунуто.

Найбільш нищівного удару держава завдала Римо-католицькій церкві під час голодомору 1932 – 1933 рр. Головною ознакою деструктивного впливу радянської влади на РКЦ в цей період став цинічний характер дій органів влади щодо закриття римо-католицьких храмів та молитовних будинків, припинення діяльності релігійних громад і переслідування церковнослужителів.

Сценарій закриття костелів скрізь був типовим. Спочатку проводилося обстеження технічного стану споруди місцевими комунальними службами та фінансовою комісією, зазвичай за висновками якого церковна будівля визнавалася аварійною й непридатною для проведення богослужінь та зібрань віруючих. Далі релігійні громади мали за власний кошт сплатити капітальний ремонт будівлі та пов'язані з ним видатки, зокрема проведення самого технічного обстеження, складання кошторису ремонтних робіт, а також різноманітні стягнення та податки. Наступним кроком був психологічний тиск на членів релігійної громади з метою відмови віруючих від своїх релігійних переконань. Як наслідок, через неспроможність фінансового утримання громадами костелів, тривале кількомісячне невикористання приміщення, підтримку ідеї закриття храмів значним числом не лише місцевих жителів, але й самих віруючих релігійних громад – костели як осередки існування релігійної організації припиняли свою діяльність.

Підтвердженням зазначених фактів може слугувати приклад закриття, згаданого вище, єнакіївського (риківського) костелу. У постанові Риківської міської ради від 14 січня 1933 р. зазначалося: «Приймаючи до уваги відмовлення п'ятидесятки від орендного користування молитовним будинком, а також категоричне відмовлення п'ятидесятки і в цілому релігійної громади від проведення ремонту будинку, що загрожує його остаточним зіпсуванням з одного боку, а також беручи до уваги вимоги 1050 чол. робітників та домогосподарок римсько-католицького віросповідання та 27000 робітників м. Рикове та його околиць про закриття костелу, ... задовольнити клопотання релігійної громади й п'ятидесятки щодо прийняття від неї будинку та культового майна» [10, арк. 5]. Влада робила все для того, щоб складалося враження ніби самі віруючі виступили з ініціативою закриття костелу.

Сьогодні цілком очевидним є те, що в січні 1933 р. віруючі, які потерпали від голоду, не могли ні те що відремонтувати костел, а навіть дати коштів на його ремонт, оскільки не мали для цього ані сил, ані засобів. Skorиставшись зручним моментом, Донецький облвиконком терміново вже 19 січня 1933 р. санкціонував рішення про закриття святині [10, арк. 3]. Через 2 дні 21 січня 1933 р. рішення облвиконкому було узгоджено ВУЦВК [1, с. 256]. Понад тисячу парафіян, серед яких були німці, поляки, латиші, вірмени, українці, росіяни залишилися без свого храму та втратили можливість вільно сповідувати свою релігію.

Зауважимо, що до кампанії закриття костелу місцева влада змогла залучити навіть іноземних робітників та членів їхніх родин, які під час більшовицької індустріалізації опинилися на теренах СРСР. Так у резолюції німецьких гірників та їхніх дружин читаємо: «Ми, іноробітники, працюючі на шахті «Юнком», дізнавшись про те, що робітники заводів Рикове вимагають закриття польської церкви, цілкомито і повністю приєднуємося до даної вимоги» [10, арк. 21].

Відсутність священика та фінансова неспроможність утримання під час голоду римо-католицькою громадою церковних споруд стали запорукою закриття у 1933 р. костелу у с. Новопетрівка Нижньосірогозького району Херсонщини. Як і у випадку із риківським костелом, місцева влада вдавала ніби парафіяни самі вимагають закриття костелу. Приміщення храму переобладнали під сільський будинок культури. Дзвони з костелу зняли та відправили на переплавку. Саму ж дзвіницю розвалили, а камінь перевезли для будівництва фундаменту під млин. Кам'яну огорожу навколо костелу розібрали та використали для будівництва школи. Навіть дерева, що росли на церковному подвір'ї, зрубали «на потреби колгоспу», аби нічого не нагадувало про релігійну святиню: осокори – на ярма для волів, тополі – на вози, акацію – на човни. Решту церковного майна спалили [16, с. 23]. Цинічне ставлення місцевої влади до вірян полягало ще й тому, що у руйнуванні храму під тиском репресій змушені були приймати участь і самі парафіяни. Отже, процес закриття костелів являв собою добре сплановані операції, що відбувалися за чітким сценарієм державних структур.

Беззаперечним підтвердженням цієї думки можуть слугувати і колізії навколо закриття римо-католицького костелу в Маріуполі. Спочатку храм було визнано непридатним для проведення богослужінь та зібрань віруючих. Потім від громади вимагали проведення ремонту. Водночас на членів релігійної громади чинився тиск щодо «добровільної» відмови парафіян користуватися храмом та культовими речами.

Проявом драматизму ситуації стали збори членів маріупольської римо-католицької громади. Інспіровані державними структурами, збори мали винести рішення про відмову громади користуватися приміщенням костелу. Однак через відсутність кворуму внаслідок переслідувань віруючих та їхнього небажання розглядати означене питання, з першого разу винести жадане для влади рішення не вдалося. Громада змушена була повторно організувати збори. Присутні парафіяни сподівалися відстояти своє право хоча б на невелике богослужбове приміщення. Так протоколом зборів було затверджено рішення просити Маріупольську міську раду дозволити «... підшукати нам приміщення для релігійних обрядів» [11, арк. 8].

Розуміючи неминучість втрати громадою костелу, віруючі висунули клопотання до міськради про те, щоб залишити храм у розпорядженні громади на найближчий час з метою відзначення свята Христового Воскресіння. Зокрема, у протоколі зборів наголошувалося: «Просити міськраду з огляду на наближення свята Св. Пасхи, залишити за нами костьол до закінчення свята, тобто до 20/IV цього року» [11, арк. 8 зв.]. Окрім того, в своєму клопотанні парафіяни висловлювали надію на можливість створення в приміщенні костелу національної школи для дітей німецької та польської частини релігійної громади.

Проте реальне блюзнірське ставлення влади до віруючих нагально демонструє листування маріупольського партійно-державного функціонера Арсентьєва, який у листі до члена Центральної Ради Спільки війовничих безвірників України, керівника групи в Секретаріаті президії ВУЦВК Кривохатського 29 квітня 1933 р. стосовно питання закриття маріупольського костелу пише: «Всіх формальностей дотримано і безумовно ніяких ексцесів не буде... Я вважаю, що ти як член ЦР СВБ у закритті не менше зацікавлений, аніж ми» [11, арк. 3].

Також вагомим аргументом на користь припинення діяльності храму були «вимоги трудящих» закрити костел. На загальних зборах робітників, інженерно-технічних працівників і службовців маріупольської швейної фабрики в присутності 1265 осіб 31 березня 1933 р. було висунуто вимогу до міської ради «закрити нікому не потрібне приміщення костьолу..., яке використовувала купка експлуататорів для одурманювання трудящих мас» [3, с. 182].

Про спланований характер акції щодо закриття костелу говорить і той факт, що того ж таки 31 березня 1933 р. Маріупольським міськфінвідділом було направлено повідомлення до міськради про фінансову заборгованість римо-католицької громади. Так завідувач міськфінвід-

ділом Корнієнко зазначав: «В зв'язку з тим, що за римсько-католицькою громадою рахується недоплата по місцевих податках, податок з будівлі та ренти в сумі 600 крб., а тому прохаю про розірвання договору й відібрання відведеного в користування громади молитвенного будинку й культового майна» [1, с. 258]. Оперативність місцевої влади щодо закриття святині відверто вражає.

Рішення про закриття костелу довго чекати не довелося. У звітній інформації Секретаріату президії ВУЦВК щодо закриття храму значилося, що «... протестів з боку віруючих не поступало». В примітках до цієї звітності зазначалося, що «50-ка відмовилася зробити ремонт, а також і від користування молитовнею» [10, арк. 2]. Громада була безсилою проти дій влади. Незабаром у приміщенні костелу облаштували інтернаціональний клуб.

Також типовою практикою під час голоду 1932 – 1933 рр. було перетворення культових споруд на будівлі господарського призначення, зокрема зерносховища. Враховуючи священне ставлення людей до хліба, особливо коли його цінність була нарівні з життям, партійні функціонери цинічно позбавляли релігійні громади церковних споруд під приводом необхідності збереження хліба. Так у вересні 1933 р. за рішенням адміністрації м. Балти що на Одещині місцевий костел був пристосований під імпровізоване зерносховище. Міліцейські пости і озброєна варта із числа колишніх червоних партизанів та місцевих комсомольців охороняли хліб, надійно схований за мурами костелу, від виснаженого голодом населення міста [4].

Під час голодомору 1932 – 1933 рр. було перетворено на зерносховище й римо-католицьку святиню в селищі Краматорівка (сучасне м. Краматорськ) що на Донеччині. Згодом, будівлю храму передали під культпросвітні потреби. З вересня 1935 р. у костелі розташовувався палац піонерів [5].

Блюзнірське ставлення до своїх громадян під час голоду влада продемонструвала, заборонивши священнослужителям звертатися до закордонних організацій та товариств за допомогою для віруючих, що потерпали від голоду. Будь-які спроби патерів отримати від іноземців продовольчу або грошову допомогу для вірян розглядалися владою як шпигунство на користь іноземних держав. У червні 1934 р. під тиском ДПУ вікарій Тираспольської дієцезії, прелат Й. Крушинський змушений був розпорядитися, щоб підлегле йому римо-католицьке духовенство припинило сприяти своїм парафіянам, що потерпали від голоду, в одержанні допомоги з Німеччини. З метою запобігання переслідувань та захисту своїх підлеглих прелат порекомендував священникам

припинити листування із закордоном і знищити адреси благодійних організацій. Отримання іноземної допомоги в роки голодомору 1932 – 1933 рр. було одним із ключових обвинувачень римо-католицьких священників під час розгортання масових репресій проти католицького духовенства в 1935 – 1937 рр.

Деструктивний вплив на долю Римо-католицької церкви на Півдні України в зазначений період мала і зміна національної політики радянської влади. Проголошена більшовиками політика національного нігілізму спричинила посилення натиску влади на представників національних меншин в УСРР – німців, поляків, чехів, вірмен, латишів та інших. Це знаходило свій прояв у посиленні репресій проти заможних селян, так званій боротьбі з куркульством, проведенні пропагандистських кампаній та примусовій депортації населення, що безпосередньо позначилось й на церковному устрої РКЦ.

Оскільки переважну більшість римо-католиків Південної України становили селяни, що мали свій національно-культурний уклад життя та традиційні форми господарства, і які відверто виступали проти колгоспного ладу, – вони одними з перших відчували на собі політичний тиск і репресивні заходи радянської влади. Так 27 березня 1929 р. ЦК КП(б)У виніс постанову «Про виселення німців з Миколаївського округу». Зокрема, в постанові зазначалося, що виселенню підлягають особи німецької національності, які не бажають відмовлятися від своїх соціальних переконань, не воляють розлучатися із своїм господарством та вступати до колгоспів [15, с. 355]. Як наслідок, десятки католицьких сімей були виселені до віддалених районів півночі та північного сходу СРСР, втрачаючи зв'язок із своїми парафіями та Римо-католицькою церквою в цілому.

Поріділі у результаті репресій та депортацій німецькі римо-католицькі парафії Миколаївщини припиняли свою діяльність через відсутність віруючих, або їх недостатню кількість (менше 50 осіб), що в свою чергу супроводжувалось неминучим закриттям храмових споруд цих парафій. 9 грудня 1934 р. політбюро ЦК КП(б)У на підставі телеграми ВКП(б) ухвалило таємне рішення про ліквідацію німецьких та польських національних районів, яке підірвало національно-культурні засади німецьких і польських колоній південного краю та фактично започаткувало новий виток масових репресій проти представників національних меншин.

Типовими звинуваченнями в цей період стають антирадянська діяльність та шпигунство на користь іноземних держав. Результатом цих дій більшовиків були десятки закритих сільських римо-католиць-

ких храмів та парафій на Одещині, Миколаївщині, Херсонщині, Мелітопольщині та інших регіонах Південної України. Це була свого роду «відповідь» влади на масові виступи селян-колоністів проти насильницької колективізації та штучно організованого голодомору 1932 – 1933 рр., під час якого німецькі та польські католицькі села змушені були вимирати від голоду, а ті, хто вижив, завдячували цим, насамперед, продовольчій допомозі закордонних благодійних товариств і організацій, а не «піклуванню» радянського уряду [7]. Вже 20 грудня 1934 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про переселення з прикордонних районів», в якій наголошувалось, що у прикордонних районах з компактним проживанням німецького та польського населення треба визначити села, з яких необхідно виселити одноосібників, які «злісно не виконують своїх зобов'язань перед державою, й тих колгоспників, котрих не можна вважати благонадійними в умовах прикордонної смуги» [14, арк. 316–317].

Отже, зміна важелів у національній політиці радянської влади, посилення державного тиску на представників національних меншин, особливо в роки суцільної колективізації, примусова депортація населення опосередковано сприяли руйнації традиційного церковного устрою РКЦ, закриттю римо-католицьких храмових споруд та зменшенню чисельності віруючих.

Відсутність священників також була однією з причин ліквідації римо-католицьких костелів. Хвиля репресій, яких зазнала Римо-католицька церква в першій половині 30-х рр., фактично позбавила її духовенства та останніх надій на існування. За відсутності священнослужителів радянська влада не мала вже жодних перешкод для руйнації церкви. В храмах переставали проводитися богослужіння та церковні обряди, а отже римо-католицькі громади, за твердженням органів влади, втрачали підстави для релігійних зібрань і використання храмових споруд. Це в свою чергу призводило до неминучого закриття костелів та молитовних будинків.

В 1935 р. була закрита одна з головних та найбільших святинь римо-католиків Південної України – Кафедральний собор Успіня Пресвятої Діви Марії в Одесі. Через тривалу відсутність священника в 1936 р. було закрито та перетворено на музей костел св. Йосипа Обручника в Миколаєві. Останнього настоятеля храму Християна Зиська заарештували ще наприкінці вересня 1933 р. Того ж 1936 р. за відсутності патерів закрили костели в с. Велике Поріччя (парафія Раштадт) та с. Мале Поріччя (парафія Мюнхен) що на Миколаївщині. В 1937 р. радянською владою був закритий костел св. Йосипа у Дні-

пропетровську. В цілому на 1939 р. на території Південної України не залишилося жодного офіційно діючого римо-католицького храму.

Отже, починаючи з кінця 20-х рр. XX ст. радянська влада розпочала остаточний наступ на позиції церкви. Виваженими діями, крок за кроком держава нищила сталий церковний устрій РКЦ. На «вимогу трудящих» римо-католицькі святині перетворювались більшовиками на спортзали, музеї, кінотеатри, палаци піонерів та, навіть, склади та зерносховища. Блюзнірським ставленням до віруючих та їхніх релігійних почуттів пояснюється намір більшовиків виправдати закриття костелів, особливо під час масових репресій та голоду 1932 – 1933 рр., відмовою самих віруючих від утримання храмових споруд, відсутністю священнослужителів або недостатньою кількістю пастви. Радянська влада прагнула за будь-якої ціни позбавити Римо-католицьку церкву суспільного впливу, фізично знищивши не лише її храми та духовенство, але й підкоривши свідомість її віруючих. Порушені у статті питання не можуть дати вичерпного уявлення про особливості функціонування римо-католицької конфесії на Півдні України в умовах утвердження державного атеїзму та потребують подальшого наукового аналізу.

Список використаних джерел:

1. Влада і костюль в радянській Україні, 1919 – 1937 рр.: Римо-католицька церква під репресивним тиском тоталітаризму / упоряд. та передмова Н.С. Рубльової // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – № 2 (21). – 508 с.
2. Держархів Запорізької обл., ф. 316, оп 3, спр. 98, арк. 14.
3. Ігнатуша О.М. Руйнація Католицької церкви в умовах голодомору 1932 – 1933 рр. / Олександр Миколайович Ігнатуша // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – С. 180–184.
4. Король В. Їх метою була духовна пустеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrslowo.net/ukraine/ukraine-incognita/13797.html>
5. Костели та каплиці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rkc.kh.ua>.
6. Лиценбергер О. А. Римско-католическая церковь в России: история и правовое положение / Ольга Андреевна Лиценбергер. – Саратов : Поволжская Академия гос-нной службы, 2001. – 384 с.
7. Рубльов О. Репресії проти поляків в Україні у 30-ті роки / О. Рубльов, В. Репринцев // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1995. – № 1–2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42843>.